

סיכום

קרבן מאיסור הנאה פסול משום "ממשקה ישראל". דעת רש"י שגם תרומה ותערובתה פסולה מטעם זה, אף על פי שמוותרת לכהנים, ותוס' חולקים. בירושלמי משמע כדעת רש"י. בתוספתא מפורש שאין להביא קרבן מתרומה, אך משמע ממנה טעם אחר לדין זה, שדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (קין אורה), ולפי זה קרבן נדבה כשר לבוא (מתרומה), אם כי יש הסוברים שתרומה גדרה כ'חולין' לעניין זה (ערוך השלחן). יש שפירשו את דין התוספתא מטעם שלישי, שהתרומה מיועדת לאכילה ולא לשרפה והקטרה, ואפילו קרבן שכולו נאכל, כגון לחמי תודה, הרי יש בהבאתו מתרומה משום הבאת קדשים לבית הפסול (חסדי דוד).

הרמב"ם אינו מזכיר את הפסוק "ממשקה ישראל", ובמקומו כותב טעם אחר, שהקרבן האיסורים היא מצוה הבאה בעבירה. באחרונים נחלקו האם לדעתו כל איסורי האכילה אסורים בהקרבה, ולא בא אלא להוסיף טעם לאיסור בהקרבן הנאה (נודע ביהודה), או שמא דעתו שאין לאסור הקרבן איסור אכילה אלא אם כן ההקרבן עצמה כרוכה באיסור כלשהו (אבן האזול). בהלכה אחרת כותב הרמב"ם שהנסכים, הבאים מן החולין בלבד, אינם באים מתרומה וביכורים. יש שפירשו שלדעתו אסור לגמרי להביא קרבן מתרומה, ואף זו מצוה הבאה בעבירה, משום שבכך התרומה עלולה לבוא לידי פסול ושריפה (אבן האזול). ויש שפירשו שדין זה אינו אלא בנסכים (חזון יחזקאל).

בדיעבד, אם עבר והביא קרבנות מאיסורי אכילה – ישרפו בעזרה. לגבי תרומה נחלקו אחרונים האם בדיעבד תישרף או לא.

ביכורים. המינים שהשתבחה בהם ארץ ישראל חייבים בביכורים. עוד לפני הפרשת התרומות והמעשרות יש להפריש מקצת מן היבול החדש ולומר "הרי אלו ביכורים", ולהביאם למקדש, שם ינתנו לכהנים. לדעת רש"י הכהן אינו רשאי להשתמש בביכורים להבאת קרבן, כגון לחמי תודה, מפני שדבר האסור לזרים איננו "ממשקה ישראל". אולם מן הרמב"ם משתמע שמוותר להביא מהם קרבן נדבה, כזה שמוותר להביאו ממעשר שני.

מערכה רטז. תיקון כלי המקדש שנתקלקלו (פח,א)

לא נתפרש בברייתא טעם האיסור, אך הגמ' מביאה בסמוך ברייתא נוספת אודות בגדי הכהונה, ובה נאמר שלדעת 'יש אומרים' אין לכבסם כלל, משום "שאינ עניות במקום עשירות", כלומר, שאין לנהוג בעניות בבית המקדש, שהוא מקום הראוי לעשירות¹. ומסמיכות הדברים נראה שזוהי הסברה גם ביסוד הדין שאין לתקן את הכלים, וכך כותב רש"י (ד"ה ואין מתיכין): "וכולוהו משום דמיחזי כעניות ולא אורח ארעא". גם תוס' (ד"ה נשמטה) והרמב"ם (הל' כלי המקדש א,טו) מזכירים את הנימוק "שאינ עניות במקום עשירות" כטעם להלכה שאין לתקן את הכלים והסכינים².

בברייתא בגמרא נאמר שאין מתקנים סכינים או כלי קודש שהתקלקלו. יש לברר את טעם הדבר, ואת פרטי הדין: מהו טיב הקלקול המדובר, והאם בתנאים מסוימים הותר לתקן את הכלים?

האיסור וטעמו

הגמ' מביאה ברייתא: "כלי קדש שניקבו – אין מתיכין אותן, ואין מתיכין לתוכן אבר; נפגמו – אין מתקנין אותן. סכין שנפגם – אין משחזיין את פגימתה; נשמטה – אין מחזירין אותה. אבא שאול אומר: סכין מטרפת היתה במקדש, ונמנו עליה כהנים וגנוזה".

1. גם תנא קמא, שהתיר את הכיבוס בתנאים מסוימים, סובר כן (רש"י ד"ה הא במים מכבסין), אלא ש'יש אומרים' נוקטים בסברה זו ביתר חומרה.

2. הדיון בנושא זה ברמב"ם מופיע בשתי הלכות: הלכה יד עוסקת בכלי הקודש בכלל והלכה טו עוסקת בסכין, וניתן להבין מחלוקה זו שהטעם "אין עניות" נאמר

התיקון האסור

רש"י מפרש: "אין מתיכין אותן – כמו שעושין למידות [שטמ"ק: יורות] מנוקבות, שמתכין אותן סביבות הנקב ונסתם הנקב. ואין מתיכין לתוכן אבר – לסתום הנקב, וכולהו משום דמיחזי כעניות ולא אורח ארעא". נראה מדבריו שלא נאסר להתיך לגמרי את הכלי ולהשתמש במתכת ליצירת כלי חדש, אלא נאסר רק לעשות בו תיקון כמות שהוא, על ידי התכת הכלי עצמו או התכת חומר אחר לתוכו. כך גם פוסק הרמב"ם (הל' כלי המקדש א, יד): "כלי הקדש שנקבו או שנסדקו אין סותמין אותן אלא מתיכין אותן ועושין אותן חדשים"⁵.

נראה שטעם הדבר, שעצם העיסוק בכלי לתקנו אינו בגדר "עניות", אלא העניות היא השימוש בכלי משופץ⁶. לפיכך, כשמתכים את הכלי כולו ו"פנים חדשות באו לכאן" – דינו ככלי חדש, ומותר לעשות כן. וכך מצינו בעשיית כלי המשכן, שלא נעשו רק מזהב חדש אלא גם מכלי זהב שהביאו בני ישראל לתרומת הקודש (שמות לה, כב).

יתכן לומר יותר מזה: הבעיה בשימוש בכלי משופץ היא שתיקונו ניכר בו, וכשמתכים את הכלי לגמרי ועושים כלי חדש, שקלולו הקודם אינו ניכר בו כלל – הרי זה מותר. כך משתמע מרש"י הנ"ל, הכותב: "נפגמו – פגימה גדולה שתיקון השחזתה ניכר", כלומר, שגם לאחר שתתוקן יהיה הדבר ניכר שנפגמה ותוקנה, ורק משום כך אין לעשות כן⁷.

השארת כלי מקולקל

בספר החינוך (מצוה צה, מצות בניין המקדש) כתב: "מדיני המצוה... שכל כלי הקודש שניקבו או נסדקו שמיד מתיכין אותן ועושין אותן חדשים, וסכין שנשמט מקתו או נפגם אין מתקנין אותו אלא גוזזין אותו מיד, שאין עניות במקום עשירות". נראה מדבריו, שלא רק העבודה בכלים אלו נאסרה, אלא גם עצם היותם במקדש במצבם המקולקל הרי זו "עניות", ולכן חובה לתקנם או לגזוזם מיד.

כדעה זו כתב גם בערוך השולחן (סי' יח, יד) מסברתו, שחובה לעשות משברי הכלי כלי חדש, ואין להניחו שבור, משום שזהו בזיון ההקדש.

מלשון הרמב"ם לגבי בגדי הכהונה לא משמע כן, שכתב (הל' כלי המקדש ח, ד): "כל בגד מבגדי כהונה שנעשה צואי

מדברי אבא שאול ניתן להבין אחרת, שגזו את הסכין מפני שקלקלה את הקדשים, ועל פי זה יתכן להסביר את הברייתא כולה, שאין מתקנים את הכלים כי כלי שנתקלקל ותוקן עלול לשוב ולהיפגם באמצע העבודה והדבר יגרום להפסד קדשים. הסבר אפשרי נוסף: הרישא עוסקת בכלי שרת, וטעם הדין מפני "אין עניות", ואילו הסיפא עוסקת בסכין, שאינה כלי שרת³, והאיסור לתקנה הוא מחשש לתקלה, כאמור. ברם, רש"י מסביר: "נפגמו – פגימה גדולה, שתיקון השחזתה ניכר. סכין מטרת – שהיתה רכה ליפגם פגימות דקות תמיד". נראה מדבריו שנאמרו כאן שתי הלכות: תנא קמא מדבר על פגימה גדולה, שגם לאחר שתתוקן יהיה הדבר ניכר, והחסרון בזה הוא "אין עניות". ואבא שאול אומר דין נוסף, שסכין מטרת, אפילו בפגימות דקות שניתן לתקן באופן שלא יראה כעניות, יש לגזוזה מפני הפסד הקדשים⁴.

התכת כלי שרת מנוקב. הרמב"ם מתיר להחזיר לכבשן כלי שניקב ולהתיכו ולעשותו מחדש, וכן משמע מרש"י.

על הסכין בלבד (כך דקדק בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' ד, והציע שבכלי השרת הפסול מטעם אחר, שאינם "לכבוד ולתפארת", עיין שם בביאור ההבדל בין הטעמים). אך במהדורות הרמב"ם המדויקות מתברר ששתי הלכות אלו הן הלכה אחת. גם בפירוש המשנה כאן (ט, ז), מפורש, שזהו הטעם לכל דינים אלו.

3. עיין מערכה רנו, על הדעות השונות בדבר, ולהלן הערה 8, שכנראה יש מחלוקת בראשונים בשאלה האם האיסור נאמר רק בכלי השרת.

4. כך פירשו הר"י קורקוס (הל' כלי המקדש א, יד), חק נתן כאן, וחסדי דוד (מנחת ט, י), שממעשה דאבא שאול למד רש"י שאין צורך לגזוז בפגימות קטנות, אלא אם כן הסכין נוטה להיפגם שוב. הר"י קורקוס ובתוספת קדושה הציעו שאולי תנא קמא חולק על אבא שאול, ולדעתו אפילו פגימה קטנה פוסלת, ושכן פסק הרמב"ם.

ראיה להיתרו של רש"י לתקן פגם קטן מהמכילתא (תחילת פרשת ויקהל): "מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מכוחן... כגון שניטלה קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין, שומע אני יתקנם בשבת? תלמוד לומר: 'ויקהל משה, בחול ולא בשבת', הרי שבחול מותר לתקן. ויש לדחות, שנראה שהמכילתא עוסקת במקרה שאין במקדש אלא סכין זו, ולכן יש הוה-אמינא להתיר את תיקונה בשבת, ובמקרה כזה ברור שבחול מותר לתקן, ראה להלן.

5. הר"י קורקוס משער שהרמב"ם גרס בברייתא: "מתיכין אותן ואין מתיכין לתוכן אבר".

6. ראה הרחבת הדיון בעניין זה במערכה הבאה על כיבוס בגדי הכהונה.

7. וראה לעיל הערה 4, שאולי הרמב"ם חולק בזה. ראה לדברי רש"י מהמשנה

פתילות", שאין חובה להודרו ולעשותו פתילות, אלא יניחנו עד שיהיה צורך בדבר. כמו כן משתמע מפירושו למשנתנו (ז,ט), שכתב: "וממה שאתה צריך לדעת, שכלי שרת שנקבו או נשברו – אין מתקנין ומטליאין אותן, אלא עושין אותן מחדש שנית. וכן הסכין, אם נשמט או נפגם – אין מתקנין אותו ואין משחזין אותו עד שיסורו פגימותיו. וכן בגדי הכהנים, אם נתלכלכו – אין מכבסין אותן, אלא עושין בגדים חדשים ומניחים את אלה לפתילות, כמו שנתבאר בסוכה. והטעם בכל זה אין עניות במקום עשירות". לגבי הסכין לא כתב את דין גניזתו, ומשמע שעיקר הדין הוא שלא להשתמש בו, והגניזה היא תוצאה מכך.

תיקון המכתשת לפיטום הקטורת

הגמ' בערכין (יב) מספרת: "מכתשת היתה במקדש, של נחושת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים. נתפגמה, והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוה...". הראשונים העלו את השאלה, כיצד תוקנה המכתשת, בניגוד לדין כאן שאין מתקנים כלי שרת שנפגמו?⁸

תוס' בשבועות (יא,א ד"ה מכל) מסבירים, שמכיוון שמכתשת זו, מימי משה, היתה "מפטמת ביותר", ויש בה צורך גדול – מותר לתקן אותה, וכן כתב הרא"ש (מובא בשטמ"ק בערכין שם, אות יב): "שלא היו מוצאין חדשה טובה כמותה". תירוץ שני בתוס' בשבועות שם, שהמכתשת איננה כלי שרת.⁹

חילוק אחר מופיע בפירוש המיוחס לר"ש ובפירוש 'תוספות אחרות' על הספרא (צו פרשתא א,יב). בספרא שם מובאת משנתנו, שכלי קודש שניקבו מקדשים אם ניתן לעשות בהם "מעין מלאכתן" הקודמת, וראשונים אלו מקשים על כך מן הדין שאין מתקנים כלי שרת שניקבו¹⁰. ותירצו, שאם עושין מעין מלאכתן – מותר לתקן, "דלא מיחזי כמתקן הואיל וראויין למלאכתן בלא תיקון". ב'תוספות אחרות' שם מתרץ על פי זה את תיקון המכתשת, שהיתה עושה מעין מלאכתה¹¹, וכן כתב במשנה למלך (הל' כלי המקדש א,יד; אבל כתב¹² שמהתוס' בשבועות הנ"ל, שלא תירצו כן, משמע שאוסרים לתקן אפילו כשעושה מעין מלאכתה).

מכתשת. המכתשת משמשת להכנת אבקת הקטורת מאחד עשר הסממנים המרכיבים אותה. לטיב המכתשת השפעה משמעותית על איכות הקטורת, ולכן, לדעת תוספות, הותר לתקן את המכתשת המעולה מימות משה רבנו.

אין מלבנין אותו ואין מכבסין אותו אלא מניחו לפתילות ולובש חדשים". משמעות הלשון, שלא כתב "יעשה ממנו

10. הקושיה נובעת מהנחה, שאם אסורים הם לתיקון ולשימוש – אינם כלי שרת עוד, כלשון המיוחס לר"ש שם: "דלא נתקדשו לכתחילה אלא כל זמן שהיו ראויין", וראה על כך במערכה ריד.

11. והמיוחס לר"ש לא תירץ כך, כי לדעתו גדר "מעין מלאכתן" הוא שגם בשעת שלמותו היו משתמשים בו באותו אופן ממש, עיין לעיל מערכה ריד, והרי מפורש בגמ' שם שהמכתשת לא עשתה מלאכתה כראוי.

12. הלשון שם: "א"ה שוב ראיתי...", ולכאורה אלו דברי המגיה, ר' יעקב כולי (בעל 'לקוט מעם לועז'), אבל הלשון "שוב ראיתי" משמעה שאלו דברי המשנה למלך עצמו.

בערובין (קבב), המתירה לקשור במקדש נימת כינור שנפסקה בשבת, ונראה שהטעם מפני שהתיקון אינו ניכר כלל, אבל ראה בהערה הבאה לגבי הצלצל, שיש אומרים שהאיסור אינו אלא בכלי שרת, וכלי הנגינה אינם כלי שרת.

8. בגמ' שם נאמר כיוצא בזה גם לגבי צלצל, ויש מהראשונים להלן שלא הזכירוהו בקושיה, כנראה מפני שאינו כלי שרת (שכן קיימא לן שעיקר שירה בפה, עיין סוכה ג,ב-ג,א), וכפי שתוס' מתרצים לעניין המכתשת, כדלקמן. מפרשי הספרא להלן הזכירו גם את הצלצל, ונראה שלדעתם האיסור קיים בכל כלי המשמש בקודש, גם אם אינו כלי שרת.

9. הדבר שנוי במחלוקת, עיין בסוגיה שם ובתוס', ובריטב"א שם י,ב ד"ה ואמאי, ובתוס' כאן ד"ה מדות.

סיכום

שבורים (ספר החינוך וערוך השולחן; וברמב"ם לא משמע כן).

כלי שיש בו צורך גדול ואין לו תחליף – מותר לתקנו (תוס' ורא"ש). יש אומרים, שכלי שגם בשעת קלקולו ראוי לעשות 'מעין מלאכתו' הראשונה – מותר לתקנו (מפרשי הספרא, ובתוס' בשבועות משמע שחולק בדבר).

כלי המקדש שהתקלקלו, כגון שניקבו – אין לתקנם, מפני שהדבר נראה כעניות. עם זאת, ניתן להתיך אותם ולעשות מהם כלים חדשים (רש"י ורמב"ם). כמו כן, כלי שלאחר תיקונו ייראה שלם לגמרי, ולא יהיה שיפוצו ניכר – מותר לתקנו (רש"י). אם אין אפשרות לעשות כן – יש לגנוז את הכלים מיד, ואין להשאירם במקדש כשהם

מערכה ריו. כיבוס בגדי כהונה (פח,א-ב)

מחלוקת התנאים

כנגד 'יש אומרים'. הכסף משנה כותב שהרמב"ם פסק כ"ש אומרים' מפני הטעם שאין עניות במקום עשירות. בזבח תודה (ד"ה דאין) תמה על טעם זה לפסק הרמב"ם, שהרי גם תנא קמא סובר "אין עניות", אלא שלא החמיר בזה כל כך; וכתב הסבר אחר, שאולי הרמב"ם סובר שהנימוק "אין עניות" הנאמר בגמ' אינו מן הברייתא, אלא תוספת הסבר של הגמ' לדעת 'יש אומרים', ואם כן משמע שהגמ' נוקטת כדעה זו⁵.

יש מקום להבנה אחרת ברמב"ם, שפסק כתנא קמא, ולכן כתב "שנעשה צואי", כלומר, התלכלך במידה כזו שיש צורך בחומרי ניקוי כדי לנקותו. ומה שכתב: "אין מלבנין אותו ולא מכבסין אותו" הרי זה כדברי אביי, שאם התלכלך מאד – אין ללבנו בנתר ואהל ואף לא לכבסו במים⁶.

גם בתוס' בסוטה (טו, ב ד"ה נתאכמו) משמע שפסקו כתנא קמא וכפירוש אביי. הגמ' שם דנה בכלי חרס שהשחיר ובכך נפסל לשמש למי סוטה ולאחר מכן הוחזר לכבשן האש, האם "פנים חדשות באו לכאן" וחזר לכשרותו. תוס' מקשים על כך מדברי אביי כאן, המתיר לכבס בגד שהתלכלך, והרי בשעת לכלוכו היה פסול (והלובש בגדים "מטושטשין" עבודתו פסולה, כדלעיל יח, ב), ומכאן שכלי פסול יכול לחזור לכשרותו! ומכך שהקשו מדברי אביי – משמע שנקטו כשיטתו. אם כי, יתכן שתוס' מוכיחים מאביי לא מפני שהלכה כמותו אלא מפני שגם 'יש אומרים' חלקו על היתר הכיבוס רק מצד "אין עניות", ולא מחמת גדר 'דיחוי'.

פסק ההלכה

בברייתא בגמרא נאמר: "בגדי כהונה... נתגעלו – אין מכבסין אותן לא בנתר ולא באהל [חומרי ניקוי, ראה להלן מערכה רנ], ויש אומרים¹: אין מכבסין אותן כל עיקר, שאין עניות במקום עשירות"². מפשטות הלשון נראה שתנא קמא אוסר לכבס רק בחומרי ניקוי ומתיר לכבס במים, אך הגמ' תמהה על כך, מדוע הותר הכיבוס במים? רש"י מסביר את התמיהה, שמכיוון שהכיבוס במים אינו מועיל ככיבוס בחומרי הניקוי, לא מובן מדוע דווקא כיבוס גרוע יהיה מותר! לפיכך ביאר אביי את דברי תנא קמא, שאם הלכלוך מועט, ודיו בכיבוס במים – הרי זה מותר לכבסו, ואפילו בחומרי ניקוי מיוחדים; ואם הלכלוך מרובה, ויש צורך בחומרי הניקוי על מנת להסירו – אסור לכבסו כלל (זוהי משמעות הביטוי "נתגעלו", לכלוך מרובה עד כדי מיאוס)³.

הרמב"ם (הל' כלי המקדש ח, ה) פוסק: "כל בגד מבגדי כהונה שנעשה צואי – אין מלבנין אותו ולא מכבסין אותו, אלא מניחו לפתילות ולובש חדשים". הכסף משנה מפרש שלדעתו אין לכבס בגדי כהונה כלל, כדעת 'יש אומרים'. כך נראה גם בפירושו למשנתנו (ט, ז), שם כתב: "בגדי הכהנים, אם נתלכלכו – אין מכבסין אותן", ולא חילק בין לכלוך כזה לאחר⁴.

פסק זה צריך ביאור, שכן בדרך כלל הלכה כתנא קמא

1. בפסקי הרי"ד: "רבי נתן אומר". ואפשר שאין זו גרסה אחרת, אלא החליף "יש אומרים" ב"רבי נתן", על פי הגמ' בהוריות (יג, ב), שמאמריו של ר' נתן נמסרו בלשון "יש אומרים".

2. בפירוש הספרא המיוחס לר"ש (צו פרק ו, ח) כותב שדין "אין עניות" וכו' הוא מדרבנן בלבד. אולם התוס' ביומא (יב, ב ד"ה ילבש) כותבים, לגבי בגדי כהונה שחוקים, שאלמלא הלימוד מפסוק להכשירם ראוי היה שייפסלו מחמת הסברה "אין עניות במקום עשירות", ונראה שלדעתם זוהי סברה דאורייתא.

3. במשך חכמה (במדבר יט, ח) דקדק מלשון התורה לגבי הכהן השורף את הפרה: "והשורף אותה יכבס בגדיו במים" כחילוקו של תנא קמא, שכן בכל מקום בתורה שהוזכר כיבוס בגדים לא נאמר "במים" על הכיבוס, אלא "וכבסו בגדיו ורחץ בשרו במים" וכדומה. יש להשיב על דיוקו, שמצאנו כזאת לגבי טומאת הבגד עצמו: "וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכובסו במים" (ויקרא טו, יז), ואולי שם בא הכתוב להוציא מהבנה שזוהי חובת ניקוי ולא טהרה, ואם כן יש מקום לפרש כך גם

4. גמ' ב"מ (ל"ג, א) פסקה א' ד"ה וכו'. ופסקי הרי"ד (שם) פסקו כדעת ר' יוחנן, שכל בגד שנתלכלך מן האש, אלא כמו 'איכא דאמרי' בגמרא, וזהו פירוש אחר לברייתא, ש"לא בנתר ולא באהל" נאמר כדוגמא בעלמא, והכוונה שאין לכבס כל עיקר. על פי דרך זו, מובן היטב מדוע פסק כ'איכא דאמרי', כדרכו לפסוק כלישנא בתרא.

5. בזבח תודה העלה אפשרות לפרש כן, אבל דחה, שראוי היה לרמב"ם לכתוב בפירוש שאם הוגעו למים מותר לכבסם אף בנתר ואהל. מכל מקום, בליקוטי הלכות ובתורת הקדשים נראה שלא ברור לו כיצד להכריע להלכה.